Грета Стоянова (Шумен)

ЦЪРКОВНОТО СКАЗАНИЕ В КОНТЕКСТА НА СТАРОБЪЛГАРСКИ ПРЕВОДНИ ТЕКСТОВЕ ОТ IX-X ВЕК

Разглеждането на Църковното сказание в контекста на други съотносими текстове дава по-голяма яснота относно неговата специфика, функциониране и предназначение. Подобно изследване на текста може да изгради представа и за неговата аудитория, тъй като всеки текст носи информация за адресата си[1]. Реконструирането характера на общата памет, необходима за разбирането на даден текст, според Ю. Лотман[2], дава възможност да се получи скрития в текста „образ на аудиторията". Като се имат предвид и други особености на текста по принцип - например наличието на общ код и определена обща памет у „подателя" и „адресата"[3], необходима за правилното дешифриране на даден текст, може да се получи една по-ясна картина и при реконструкцията на потенциалната аудитория на Църковното сказание и историко-културната ситуация, която налага неговия старобългарски превод. Разглеждането на тези въпроси в съпоставка с други преводни текстове визира от една страна вписването на този текст в общата литературно-културна ситуация от IX-X век, и от друга - неговото диференциране. В случая трябва да се има предвид, че преводният текст не е създаден като оригинално творчество в системата на старата българска литература, а е внесен в нея, защото отговаря на търсенията от този ранен етап.

В изложението се представят наблюдения за фукционирането на Църковното сказание в системата на други преводни старобългарски текстове. Конкретен обект е концептуалната и в различна степен формалната близост между Църковното сказание, Чинът за встъпване в монашество, поместен в Синайския евхологиум, петте Тайноводствени слова на Св. Кирил Йерусалимски, Небеса на Йоан Екзарх и Слово на Св. Григорий Богослов против арианите, поместено в Симеоновия изборник от 1073 г.

---

[1] **Ю. Лотман.** Текстът и структурата на аудиторията. - В: Култура и информация. С., 1992, с. 240-247.

[2] **Ю. Лотман**. Цит. съч., с. 243.

[3] Вж: **Ю. Лотман.** Цит. съч., с. 241.

От съдържателна гледна точка Църковното сказание[4] е единственият известен до момента текст в българското средновековие, разясняващ тайнството на литургията и участващите в нея свещени „предмети“. Съществуват обаче и други съчинения, засягащи от друг ъгъл същите актуални за ситуацията в България през IX-X век въпроси. Тези текстове не повтарят Църковното сказание, тъй като нямат неговото предназначение и функционалност. В това отношение ролята на Църковното сказание е уникална и не се дублира с нито един друг текст в известната досега старобългарска книжнина от този период. Въпреки това отделни въпроси, засегнати в изследвания текст, които се коментират и в други средновековни съчинения, битуват в същата културно-историческа ситуация. В тях изложената информация е поднесена по различен начин[5], продиктуван от предназначението им.

Знанията, които дава Църковното сказание, са крайно необходими за осъзнатото извършване на литургията: разяснява се смисълът на богослужението и на атрибутите, свързани с него; проследява се процесуалността на литургията; мотивира се извършването ѝ и съществуването на свързаните с нея потреби. Всичко това става чрез разкриването на литургичната символика и алегоричната ѝ страна; чрез снемането на небесния Божествен модел на земята в сакрализираното пространство на храма. Присъствието на всеки детайл, дума, предмет намира своята мотивировка в отражение на Божественото и само във връзка с

[4] Работи се със Синодален препис № 262 (сега ръкописът се пази в ГИМ, Москва №163 - по предишния каталог - Син. № 262), съдържащ Църковното сказание от л. 237d до л. 261c.

[5] Начинът на изложение Н. Ингъм нарича modus - „модус на изложението“; в абстрактния смисъл модусът се разбира „като начин, чрез който се имитира или излага действието: чрез повествование, диалог и пр.“. В статията си Н. Ингъм разяснява подробно смисъла на понятието „модус“. Виж: **Н. Ингъм**. Повествователен модус и литературен жанр в средновековните православни литератури: тезиси. Palaeobulgarica, кн. 3, 1993 (XVII), с. 36-38. Тук до известна степен могат да се приложат теоретичните тезиси на Н. Ингъм относно описанието на даден средновековен текст чрез неговите функции, тематичен материал, модус, жанр и стил, като важно място в конкретния случай трябва да се отдаде на функцията, тематиката и модуса. В неговата концепция обаче не е взет под внимание преводният характер на голяма част от текстовете в „средновековните православни литератури“. Тъй като текстът на Църковното сказание е преведен и се разглежда в среда, която се явява вторична по отношение на създаването на оригиналния текст - тези обстоятелства трябва да се отчитат.

Него. От съдържанието на Църковното сказание може да се заключи, че то е било предназначено за обучаването на духовници, а най-вероятно и на монаси. В подкрепа на това е и фактът, че в текста не се разясняват основните християнски норми и положения. Библейските цитати в съчинението функционират преди всичко със символното си значение, а не са обект на разясняване, както би могло да се очаква за текст, предназначен за широка непросветена и новопокръстена аудитория. Църковното сказание явно не е предназначено за неофити, а за вече християнизирана и нуждаеща се от по-задълбочени знания върху литургиката прослойка на обществото - българските свещеници и монаси. Разясняването на тайнството на литургията е равнище, предназначено само за „тесния кръг на духовенството, водещо службата“[6].

Такъв тип е и текстът в Синайския евхологиум[7]. Усвояването на християнския модел в българската държава е свързано и с необходимост от познания за монашеството като част от християнския социум. В преводния текст на Църковното сказание се съдържа информация за всички най-необходими атрибути на монашеското облекло: **анаволь, коукоуль, мантии, аналавъ, поıасъ** и **плѣсньць**. Те напълно съответстват на тези, които фигурират като необходими при встъпване в монашество и които са отразени в Барбериновия евхологий[8] от VIII век, съдържащ описание на византийския ритуал при приемане на монашество по времето, когато Методий става монах и когато Константин приема монашески чин на смъртното си ложе[9]. Ритуалът за встъпване в монашество, описан в Барбериновия евхологий, включва три молитви: „едната, отправена към Исус Христос, подготвя посвещението; втората е посветителна молитва; а третата - молитва, с която се връчва монашеското облекло: **хитон, кукул, аналав, пояс, сандали и мантия**.“ (подч. мое

[6] **В. В. Бичков**. Византийска естетика. С., 1984, с. 49.

[7] Той представлява най-архаичният вид на този тип богослужебна книжнина и включва както обреди, така и молитви за различни случаи - **Т. Лалева.** Синайски молитвеник. В: Старобългарска литература. Енциклопедичен речник. С., 1992, с. 410-411.

[8] Издаден от **Pareni S., Velkovska, E.** L'Eucologio gr. Barberini gr. 336, BELS 80, Roma, 1995.

[9] **Бл. Чифлянов**. Монашество. Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. II (И-О), 1995, с. 717.

- Г. С.)[10]. Такова съответствие се наблюдава и със Синайския евхологиум (молитвеник)[11].

Съпоставката между Църковното сказание и Синайския евхологиум показва съдържателна единност и припокриване в представените текстови отрязъци, отнасящи се до монашеските дрехи и до монашеската нравственост. Различното им функциониране обаче определя и начина на поднасяне на информацията. Чинът за встъпване в монашество, представен в Синайския евхологий, естествено включва описанието на ритуала - действията (последователното обличане на монаха в новите одежди), молитвите и наставленията към монаха. Текстът в Църковното сказание запознава по-обширно със символиката на монашеското облекло и нравственост - необходими предварителни знания за одеждите и поведението на бъдещия монах. Не присъства проследяване на процесуалността в ритуала. Очевидно е, че информацията, която се съдържа в Църковното сказание относно монашеството и монашеските дрехи е актуална за епохата на IX - X век. В Синайския молитвеник (глаголически пергаментен старобългарски ръкопис от XI в.) е поместен чин за приемане на монашески образ в малка схима и голяма схима, но това разделение е отразено там в своя начален стадий[12], защото за встъпване в малка схима се дава само една кратка молитва, а същинското последование за монашеско постригване е обширно[13]. Може да се допусне, че в Църковното сказание данни за подобно деление не се откриват, защото най-вероятно неговият гръцки оригинал е възникнал в по-ранна епоха.

---

[10] **Бл. Чифлянов**. Монашество, с. 717.

[11] В Синайския молитвеник редът за приемане в монашество е поместен от л. 80b до л. 102a, като тук се наблюдава вече започналото разделяне на малка и голяма схима. От л. 80b до л. 82a са поместени две молитви и чин за приемане на малка схима: л. 80b **МС҃О НС҃А ХОТѦЩИИМЬ ПРИѢТИ wбразъ мьнишьскъı· молиТВА МАЛАГО WБРАЗА Ч҃РЪЦЮ:–**. А от л. 82a до л. 102a следва чинът за приемане на голяма схима: л. 82a **Ч҃Н СЛОѴЖЄНЬЮ· ВЄЛИКОѴМОѴ Wбразоу пострѣщи хотѧщє чрьница вь скимѫ...** . Тук се коментират само тази част от чина за встъпване в голяма схима, която има пряко съответствие с Църковното сказание.

[12] Виж: **Бл. Чифлянов**. Литургика. С., 1996, с. 341-342.

[13] **Ив. Гошев.** Правилата на Студийския манастир (увод, текст, изяснения). ГСУ - Богосл. фак. С., 1939-1940, Т. XVII, с. 23. Ив. Гошев отбелязва, че през IX и най-късно през X в. в практиката на цариградските манастири схимата окончателно се е разделила на две степени. Фактът е отбелязан от Теодор Студит (+826 г.), който е бил против този нов обичай.

Откъсите от Църковното сказание и Синайския евхологиум показват много голямо текстово съответствие, което може би се определя и от общия им адресат. Тяхното различно функциониране е диференциращо, но в рамките на система от текстове, които обслужват кръга на монашеството и на духовенството и съответно съдържат информация, съобразена с нивото на това развище на възприемане.

За другото равнище на средновековния текст - „дидактикоестетическото“, както го нарича В. Бичков[14], което е предназначено за присъстващия на службата народ - се намира в адаптиран вид необходимата информация с подобна тематика в Тайноводствените слова на Св. Кирил Йерусалимски.

Тайноводствените слова на Св. Кирил Йерусалимски (ок. 315 - 18 март 386) са последната част от неговите катехизистични беседи. Съставът на огласителните слова е: едно предогласително слово; осемнадесет огласителни слова, предназначени за готвещите се да приемат кръщението; последни са петте тайноводствените слова, в които се обясняват на покръстените вече тайнствата кръщение, миропомазване и причестяване (евхаристия).

Предмет на огласителните слова са от една страна „празнотата“ на езическите суеверия, а от друга - общите догмати на християнската вяра: Божественото единство; съда на мъртвите и възкресението (с тълкование на Стария завет и Новия завет и др.); пълно и пространно изложение на Символа на вярата; кратко тълкование на Светите Тайнства.

Тайноводствените слова са предназначени за новопокръстените - адресирани са към възприемащите Светото кръщение след Пасха[15]. Допълнително основание за съпоставяне с Църковното сказание произлиза от възможното темпорално съвпадение. Твърди се, че Огласителните слова на Св. Кирил Йерусалимски са преведени заедно с първите славянски книги, за което свидетелстват така наречените Хилендарски листи и един староруски ръкопис от края на XI и нач. на XII век с почти пълния им състав[16].

---

[14] **В. В. Бичков**. Византийска естетика, с. 49. Тук определението се употребява с известна уговорка.

[15] **Святитель Кирилл архиепископ Иерусалимский**. Поучения огласительные и тайноводственные. М., 1991, с. II-III.

[16] В предговора от свещеник Б. Даниленко към: **Святитель Кирилл архиепископ Иерусалимский**. Поучения огласительные и тайноводственные. По този въпрос

Тематична близост с Църковното сказание се открива именно в петте тайноводствени слова на Св. Кирил Йерусалимски.

В първото слово се изяснява на новопросветените как се извършва кръщението. Излагат се библейските старозаветни и новозаветни събития, които показват пътя към кръщението и се обяснява подробно смисълът на думите и действията по време на този ритуал. Разяснява се и разликата между месото, хляба и виното, които са част от езическото идолослужение и между хляба и виното, които по време на Евхаристията се превръщат в свещени. Изтъкната е разликата между гадаенето и молитвата, произнасяна в езическото капище, и християнската молитва. Посочва се защо новопокръстеният трябва да се пази от тях. В края на първото слово се обобщава значението на кръщението като цялостен ритуал и като акт на „обличане ризата на спасението“.

Кръщението е тема и на второто тайноводствено слово. В него предмет на разяснение са свещените предмети в християнското богослужение, а също така смисълът на действията, които се извършват във вътрешния притвор на храма. Посочва се отново значението на обличането на новата риза по време на кръщението. Изясняват се подробно моменти и потреби от кръщелния ритуал: помазването и какво означава елеят; завеждането до кръщелния купол (по подобие на какво се прави и какъв смисъл се влага в този акт) - неговата същност; изяснява се значението на кръщелния ритуал като избавление от греховете.

Третото слово третира въпроса за миропомазването. Изясняват се последователно: същността на помазването (чрез него покръстените стават съпричастни с Христа); изтъква се светостта на мирото и разликата му от обикновеното масло; излага се мотивът за помазване на челото, ушите, ноздрите, пръстите на ръката; разяснява се, че с миропомазването покръстените могат да се наричат вече християни. Следва

изказва мнение и В. Пуцко: „...не трудно заметить, что Огласительные слова Кирилла Иерусалимского занимают как бы промежуточное положение. Письмо этой книги более архаичное, чем рукописей 1090-х гг., но более развитое, чем Изборника 1073 г. и Изборника 1076 г.“. **В. Пуцко**. Огласительные слова Кирилла Иерусалимского (Москва, ГИМ, Син. 478) - памятник книжного искусства XI в. Старобългарска литература, кн. 18, 1985, с. 137. И още: „...кодекс Огласительных слов Кирилла Иерусалимского (Син. 478), переписанный в Киеве в последней четверти XI в., очевидно восходит к оказавшемуся на Руси славянскому списку охридского происхождения.“ (с. 138).

позоваване на библейски текстове, с които се показва, че миропомазването съществува още от времето на Стария завет, когато Мойсей ръкополага и помазва първосвещеника - също като Соломон.

Тема на четвъртото тайноводствено слово е за тялото и кръвта Христови. В него чрез позоваване на новозаветни библейски цитати и събития се посочва как Христос е дарил своята кръв и тяло на човечеството и как този дар предопределя християнското поведение (Йо. 6:53; I Кор. 11:23-25; Мт. 26:27; Йо. 6:61-62, 66). Изясняват се понятията *небесен хляб* и *чаша на спасението*, тяхната свещеност (Мт. 26:28). Отново се цитира старозаветният текст, където има предсказания за кръвта и тялото Христови. Обяснява се защо християните трябва да ходят облечени в чиста бяла „духовна одежда". В края на словото още веднъж се изтъква необикновеността на свещения хляб и вино.

Като последно, петото тайноводствено слово изяснява духовната полза за новопокръстените. Тук са включени обяснения на по-важни моменти от богослужебния процес: измиването на ръцете на йерея и презвитера; някои важни думи и изрази по време на литургията; разликата между обикновената целувка и сакралната, която съединява душите и означава примирение и отърсване от злобата. Призовават се християните да се присъединят към песнопението на всемирното войнство (ангели, архангели, Силите, Началата, Господствата, Властите, Престолите, многоочните Херувими (Иезекил 1:6, 10:21), Серафимите - (Исай 6:2-3)). Проследява се завършването на службата и се дават примери за ползата на душата. В края на словото е подложена на разяснение молитвата „Отче наш" (Мат. 6:9). Тук се показва как молитвата се основава на библейския текст. Подробно се разяснява всеки израз от нея и се посочва съответният библейски текст, който го поражда и обяснява. Следват практически указания как да се приемат тялото и кръвта Христови (хляба и виното) - какви действия трябва да се извършват и защо. Петото тайноводствено слово на св. Кирил Йерусалимски завършва отново с призив към новопокръстените да пазят светите тайнства от скверност и да ги изпълняват.

Изложеното съдържание на тайноводствените огласителни слова на Кирил Йерусалимски дава възможност да се направи сравнение с Църковното сказание. Трябва да се отбележи, че между двата текста съществува голяма тематична близост, обусловена от тяхната конфесионалност. От формална гледна точка обаче

точни езикови паралели е трудно да се открояят. Спецификата им се определя от няколко съществени фактора. На първо място е тяхното практическо предназначение. На второ - типът аудитория, за която е адресиран текстът, а това определя и начина на поднасяне на информацията или т. нар. модус. От значение е също така при каква ситуация функционира този текст (когато текстът е преводен и е съставен в предходен момент, най-често ситуацията е аналогична с тази на момента, в който първоначално е съставен). В Словата на Св. Кирил Йерусалимски се откриват явни свидетелства за функционирането им в ситуация на активно действащ езически култ. В зависимост от посочените фактори е и начинът на изложение. Тайноводствените слова на Св. Кирил Йерусалимски са предназначени за новопокръстени християни и поради това представляват текстове, с които се запознава, обяснява и поучава. Те в определен смисъл имат екзегетичен характер, но в много по-голяма степен са наставление за спазване на християнските норми и ритуали и убеждаване в необходимост за предпазване от езическите обичаи. За разлика от тях текстът на Църковното сказание е предназначен за по-малка, но религиозно подготвена аудитория и поради това съдържанието на превода се характеризира с известна езотеричност, която е възможна именно поради религиозната образованост на адресата. Като се има предвид спецификата на текстовете, може да се конкретизира, че Тайноводствените слова на Св. Кирил Йерусалимски (а също и останалите му 18 огласителни слова) са били необходими в първоначалния етап от официалното масово покръстване на българското население. Оттук може да се изгради хипотеза за историческото време, в което възниква преводът - периода след 864 - 866 г. (в термина на княз Борис I).

Историческият момент на поява и битуване на Църковното сказание може да се свърже с етапа на въвеждане на богослужението на старобългарски език, за което е било необходимо разяснение на тайнството на литургията на същия език. Този етап се свързва обикновено с царуването на цар Симеон I и със събитията около преславския събор от 893 г. Но текстът би могъл да е преведен и по-рано в ролята на „метатекст“ между неразбиращите гръцки език свещеници и смисъла на ритуала,

когато богослужението още се е извършвало на гръцки език[17]. От тази гледна точка преводът на Църковното сказание би могъл да се появи и през Борисово време. (В подкрепа на това е споменатото обучение на специален клир за извършване на богослужение на старобългарски език в новопостроения храм за част от 15-те Тивериуполски мъченици още по времето на княз Борис - свидетелство, оставено от Теофилакт Охридски[18].)

Двата текста - Църковното сказание и петте тайноводствени слова на Св. Кирил Йерусалимски - съществуват и функционират приблизително по едно и също време, но са предназначени за две различни нива на възприемане: Църковното сказание - за знаещите, поучаващите и имащите право да извършват богослужение; Тайноводствените слова - за новопокръстените, незнаещите и поучаваните.

Голяма близост се открива между частта от Църковното сказание, където се изясняват броя и символиката на четирите евангелия (л. 250d - л. 251d) и Слово на Св. Григорий Богослов срещу арианите - Защо евангелията са ни повече, ни по-малко по число? - поместено в Изборника от 1073 г. на л. 176в-177г.

Разясняването на символиката на четирите евангелия, като всяка християнска догма през тази епоха в България, е и актуално, и необходимо, и е свързано с овладяването на новата религия. Това отчасти обяснява и почти пълното тематично съвпадение между двата текста, а пълното текстово съвпадение на места се дължи на използването на едни и същи библейски цитати. Близостта между текстовете може да намери допълнително обяснение и в това, че двамата автори (Св. Григорий Богослов - 330-390 г. и предполагаемият автор на гръцкия оригинал на Църковното сказание Св. Василий Велики - 330-379 г.)

---

[17] В подкрепа на този факт може да се цитира Теофилакт Охридски: „... че мнозина български свещеници трудно разбират гръцките текстове, макар че умеели да четат гръцки букви ...“ - виж. Живот, дейност, изповедание и кратък разказ за чудесата на светия наш отец Климент, епископ български, написан от светейшия и славен архиепископ на Първа Юстиниана и на цяла България господин Теофи-лакт, който бил магистър на реторите в Константинопол. - В: Гръцки извори за българската история, IX, ч. II (подготвени от И. Илиев), С., 1994, с. 35.

[18] “И така, като славели и благославяли още повече Бога, пристигат в Брегалница и след като извършили всички подобаващи обреди, поставили онези божествени ковчези в дясната част на храма, въздигнат в името на светиите, на двадесет и осмия ден от месец август. Определен бил за тоя божествен храм **специален клир, обучен на български език в божествените служби, който постоянно да служи в него и да извършва свещените песнопения**. (подч. мое - Г. С.)“ ГИБИ, IX, с. 72.

са подготвени в един кръг - Кападокийския и са съвременници на едни и същи исторически събития[19]. Текстът на Григорий Богослов, както се разбира от заглавието му, е насочен срещу арианите, така че той има до известна степен полемическа функция. Апологетиката му е свързана с противопоставянето на арианството, възникнало през IV в. и разпространяващо се и след Никейския събор през 325 г., поради което през 363 г. Св. Атанасий Александрийски свиква поместен събор в Александрия - събития, съвременни на Св. Григорий Богослов. По тази причина и неговото слово е по-обширно и по-задълбочено в богословската си трактовка и доказателства от библейския текст. Вторичното, но равносилно актуално за Симеоновата епоха предназначение на Св. Григориевото слово, се придобива в контекста на Изборника от 1073 г. и то се дължи и на това, че съдържа важна за християнството информация за символиката на четирите евангелия. Предназначението му в случая обаче е свързано с общото предназначение на Изборника от 1073 г., чиято цел като цяло е дидактическа и е заявена от книжовника на л. 4[20] - да тълкува неясни места в Апостола и в Евангелието и в други книги, изложени накратко за запомняне и готов отговор. Различието на Църковното сказание се определя от това, че то само запознава с каноничната символика на четирите евангелия и то с по-малко задълбочени богословски анализи, защото няма за цел да убеждава и да отстоява правотата на християнската догма, а да изясни утвърдената символика и да улесни нейното усвояване.

Другият кореспондиращ текст с Църковното сказание е преводът Небеса, направен от Йоан Екзарх на третата част от догматическото съчинение на византийския писател Св. Йоан Дамаскин (VIII в.) - „Извор на знанието“, озаглавена „Точно

---

[19] За това и за близостта между тях свидетелствата и указанията в заглавията към словата на Св. Григорий Богослов, в които се упоменава многократно, че са произнесени в присъствието на Св. Василий Велики, а последното посветено на него 43 слово, е надгробно. Виж: Творения иже в святых отец нашего **Григория Богослова**, архиепископа Константинопольскаго.Част 1., Изд. 3, М., 1888, с. 234 (слово 9), с. 239 (слово 10), с. 243 (слово 11); Част 2, с. 82 (слово 18); Част 4, с. 41 (слово 43).

[20] **съ(бо)ръ отъ (м)ногъ о҃ц҃ь·тълковани[ıа о нераꙁоумьныи]хъ словесьхъ· [въ є]ѵагг(є)ли(и и въ ап)л҃ѣ·и въ инѣхъ книг(ахъ)·въ (кра)тъцѣ съложе(на)· н(а памѧт)ь·и на готовъ отъвѣтъ·(с҃таго василиа оть) того·еже н[а еѵномиа· а с҃тѣемь] доѵсѣ·:·(г҃и бл҃гсви) о҃че:–** Цитирано по: Симеонов Изборник (по Светославовия препис от 1073 г.) Том 1. Изследвания и текст. С., 1991, с. 203.

изложение на православната вяра“. Този труд[21] представлява систематизация на учението на православните църковни отци върху основните догми на християнството. „През Средновековието съчинението на Йоан Дамаскин е основно ръководство по православна догматика. Превеждането му на старобългарски е било историческа необходимост, тъй като новосъздадената българска църква се е нуждаела от теоретично ръководство, което да разяснява ортодоксалното християнско учение.“[22]. Преводът на Богословието е първата книга с философско догматичен характер, появила се в средновековна България.

Тематична близост между Църковното сказание и Небеса на Йоан Екзарх се открива най-вече в **38 глава** (**лѝ сты̀хъ пречистъ̀ыхъ гх҃ѫхъ таинахъ**[23]), където предмет на изложението са сътворението на видимия и невидимия свят, битието, превъплъщението и саможертвата на Христос, светото кръщение (но не като повод за разясняване на същността му, а вече като обект на богословско осмисляне), Новият завет, Христовите ученици и апостоли, тайната вечеря, хлябът и виното (като символи, свързани с Христос), трапезата и просфората. Информацията в превода на Йоан Екзарх е на високо богословско ниво, носи елитарен характер и не е ориентирана пряко към богослужението, а към богословското осмисляне на тези важни християнски догми. Конкретният текст има значение за изясняване на христологичното учение на православната църква. В Църковното сказание тази тематика е представена от гледна точка на семантиката на литургията и практическото осъществяване на богослужението. Предвид спецификата на информацията в тези два текста може да се предположи, че преводът Небеса е предназначен за елитарната, богословски образована прослойка на старобългарското общество, за разлика

[21] В изследването се използва старобългарският текст, публикуван в поредицата Monumenta Linguae Slavicae - **Linda Sadnik**. Des Hl. Johannes von Damaskus Ἔκθεσις ̓ακριβὴς τῆς ̓ορθοδόξου πίστεως in der ubersetzung des Exarchen Johannes. Monumenta Linguae Slavicae, Band 3. XVI (V, 3), U. W. Weiher - Verlag, Freiburg I. Br. 1983.

[22] **Ж. Икономова**. Йоан Екзарх. Кирило-Методиевска енциклопедия. Т.II (И-О), 1995, с. 173.

[23] **Linda Sadnik**. Des Hl. Johannes von Damaskus Ἔκθεσις ̓ακριβὴς τῆς ̓ορθοδόξου πίστεως in der ubersetzung des Exarchen Johannes. Monumenta Linguae Slavicae, Band 3. XVI (V, 3), U. W. Weiher - Verlag, Freiburg I. Br. 1983, p. 12-30.

от предназначението на Църковното сказание, което е адресирано към свещениците и монасите (т. е. имащите право да извършват литургия).

Наблюдава се също известна близост между 38 глава от Небеса на Йоан Екзарх и петте Тайноводствени слова на Св. Кирил Йерусалимски. Тя се изразява в широко застъпената тема за кръщението и неговото значение. Диференцирането обаче произлиза от различния адресат, а вероятно и от хронологично несъвпадение.

Връзката на Църковното сказание с Небеса и тайноводствените слова на Кирил Йерусалимски е в много по-общ тематичен план и се изразява в трактовката на едни и същи теми, но те не водят до някаква по-голяма текстуална близост, а и за разлика от тях кръщението не е обект на изложение в Църковното сказание. Този факт има няколко обяснения, които вече са коментирани[24]. По-осезателна текстуална близост се наблюдава между Църковното сказание и Синайския евхологиум и словото на Св. Григорий Богослов против арианите. Текстове с общи теми на тези в Църковното сказание могат да се приведат още (напр. от Симеоновия изборник от 1073 г.), и те показват актуалността им за епохата на IX-X век в България.

Общите тематични моменти между коментираните преводни текстове: Църковно сказание, Синайски евхологиум, Небеса на Йоан Екзарх, Тайноводствените слова на Св. Кирил Йерусалимски и словото на Св. Григорий Богослов против арианите, дават възможност да се стигне до констатацията, че един кръг от важни въпроси на християнската вяра са разглеждани от различни аспекти в края на IX и началото на X век, а и с оглед на различно практическо предназначение и аудитория - т. е. всеки от тези текстове се характеризира с известно своеобразие. Изложението общ тематичен материал в коментираните текстове е в известна степен идентичен, но предназначението им и функционалната им диференциация определят различните начини на изложение (или различните им модуси[25]). По този начин всеки текст намира своето място в културната ситуация на новопокръстена България. Приемането на християнството за държавна религия изисква съответната „информираност“ на всички нива на българското общество и това определя

[24] **Г. Стоянова**. Църковното сказание и проблемът за неговия гръцки протограф. Преславска книжовна школа. Т. II, 1997, с. 59-60.

[25] Според терминологията, използвана от Н. Ингъм в цитираната вече статия.

целенасочения подбор на преводните трудове - така процесът е гарантиран и всеобхватен. В този смисъл значимостта на Църковното сказание се открива не само в неговата уникалност като съдържание, но и като необходима част от системата на старобългарската книжнина от IX-X век.

THE *CHURCH STORY* IN THE CONTEXT OF OLD BULGARIAN TRANSLATED TEXTS FROM THE 9th-10th CENTURY

Greta Stoyanova (Shoumen)

(summary)

The function of the *Church story* in the system of other translated Old Bulgarian texts of the 9th-10th century is an interesting and important topic since related thematic moments are found between them. The commentary concerns in particular the conceptual closeness between the *Church story*, the rite of monastic tonsure in the Sinai Euchologion, the five mystical homilies by St. Cyril of Jerusalem, the *Heavens* („Theology") by Exarch John and the Homily of St. Gregory of Nazianzus against the Arians included in the 1073 *Izbornik* (Miscellany) of Tsar Symeon I. Observations are made on the function and purpose of the texts in question and their ensuing specific character and different narrative. The thematic moments common between the analyzed translated texts enable one to observe that the important questions of the Christian faith on which they dwell are presented from different perspectives taking into account their different practical purposes and listeners. Thus, every text finds its place in the cultural situation of newly converted Bulgaria.